

ЖЕРЛЕҮ МӘРЕСИМИ ХӘМ АЗА МЕНЕН БАЙЛАНЫСЛЫ ДӘСТҮРЛЕРДИҢ ИНГЛИС ХӘМ ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛЛЕРИНДЕГИ ЛЕКСИКАЛЫҚ АНАЛИЗИ

Арзиева Биби-Санем Айназаровна

Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты,
Инглис тили хәм әдебияты кафедрасы үлкен оқытыушысы
Өзбекстан, Нөкис

Аннотация: Берилген мақалада Британия халқының жерлеу мәресими хәм аза менен байланыслы дәстүрлердиң инглиз хәм қарақалпақ тиллериндеги лексикалық анализи, хәм англичанлар қарақалпақлардың үрп-әдетлериниң өзгешеликлери ҳаққында сөз етилген.

Таяныш сөзлер: жерлеу мәресими, қойымшылық, руўханий, кремация, колумбарии, жерлеу агентлиги, ибадатхана

Дунья тиллериниң лексикасын анализлей отырып, усы тилден пайдаланатуғын адамлардың мәдениаты, үрп-әдети хәм дәстүрлери ҳаққында пикирлерге ийе болыу мүмкин. Тил- усы тил жәмийетине зәрүр болған барлық сөз мәнислерин аңлатыу қуралларына ийе болады.

«Дәстүр» түсиниги инсан өмири искерлигиндеги ең әҳмийетли факторлардың бири сыпатында белгили дәрежеде жокары билиу әҳмийети хәм хәзирги заман тилиндеги антропоцентлик баянлау контекстинде баҳалы болып табылады. Адам, оның исеними хәм дәстүрлер бир тутас пүтинлик болып, сол себепли турмыстың усы бөлегине хызмет көрсетиуши лексика тил ийелериниң тезаурусинде әҳмийетли орынлардың бирин ийелейди хәм бәрқулла лексика-семантикалық раўажланыўда болады.

Британиялықлар дәстүрлери бойынша өзлериниң жақынларын баска да барлық дәстүрлери сыяқлы соңғы сапарға салмақлылық пенен шығарып салады.

Burial процесси –жерлеу мәресими англичанларда қарақалпақлардың үрп-әдетлерине салыстырғанда бирқанша өзгешеликлерге ийе.

Шаңарақта қайғылы ўақья жүз бергенинде ағайынлар **funeral -жерлеу** мәресими менен шуғылланбайды. Олар өз жақынларына хабар береди хәм мораллық жақтан хошласыўға таярланады. Шөлкемлестириу мәселелери

менен усы мәресимлерди өткерийү агентликлери шуғылланады, бирақ бул хызметлер хәттеки Британия стандартлары ушын да арзан емес. Орташа есап пенен Англияда жерлеү мәресимлери 1800 - 4000 фунт стерлинг муғдарында болады (6000 долларға шамалас) [5].

XVII эсирден баслап Англияда жерге көмиү менен бирге – *cremation-кремация* өткерийү (өлген адамның денесин жағып жиберийү, адамның өлгеннен кейинги тәғдири жерлеү усылынан ғәрезсиз болады, бирақ православия ширкеүйи кремацияға қарсы, ол тек ғана илажсыз жағдайларда, яғный жерлеү ушын кәрежет болмағанда және қойымшылықта орын болмаған ўақытта рухсат бериледи, бирақ жерлеү пайытында оқылатуғын дуўалар, жаназа өзгериссиз оқылады, ал денени жағып жиберийүден алдын табыттан икона яки крест алып қойылады) кең жолға қойылған. [1;245]

Қойымшылықлар ушын ажыратылған территориялар *graveyard* – *қойымшылық* жеткиликли емес, соның ушында *body* – *денени* жағып жибереди, *ashes* – *күлди* болса самалда ушырып жибереди яки *columbarium* – *колумбарийде* сақлайды.

Қойымшылықтағы жерлер *burial* – *жерлеү* орынлары жүдә қымбат турады. Буннан тысқары хәр жылы ол жерди таза услаў ушын ҳақы төлеў керек.

Жерлеү мәресимин шөлкемлестириўши агентлер дәрхал денени *morgue* - *морґқа* алып кетеди, кейин оны *to embalm* – *бальзамлайды*, гримлейди, *to revet* - *кийиндиреди*.

Ағайинлерге хошласыў ушын крематорий жанындағы ямаса *cemetery* - *қойымшылық* жанындағы *chapel-ибадатханаға* қай ўақытта келиў кереклигин хабарлайды (*православиеде айырым жеке хызметлер ушын кишкене ширкеүй; храмларға салыстырғанда ибадатханаларда литургия өткерийү нәзерде тутылмайды хәм сол себепли оның ибадат қылыўға арналған тийкаргы бөлеги жоқ*).

Хошласыўда *priest* - *руўханый* храмда - *temple* (литургия хәм басқада

жәмийетлик қудайға сыйыныў) ал храмнан тысқарыда (ширкеўге барыўшылардың үйлеринде, далаларда, суў саклағышларда, ибадат кылыў талап етилген жерлердиң барлығында) ўаз-нәсият оқыйды, өлген адам ҳақкында айтады, оның соңғы тилеклерин оқып береді. Мәресимге катнасыўшылар *black -қара* реңди кийимлер кийеди: ер адамлар *rigorous - қатаң* костюм, ҳаяллар жаўық көйлеклер кийеди.

Жерлеўден соң *dining table with meal -үлкен столға дастархан* жайылады. Әдетте, бул әпиўайы түслик яки кешки аўкат болып, қонақлар бири-бири менен сәўбетлесип, өмирдеги жаңалықлар менен бөлиседі. Дастархан әдетте алдыннан буйыртпа берилген *restaurant – ресторанда* ямаса өлген адамның шаңарағының үйинде жайылады. Столға жеңил *beverage – ишимликлер* қойылады. Англичанлар өз жакынларын соңғы сапарға басқа *tradition- дәстүрлерди* өткергендей *moderate - өзлерин басық* тутқан ҳалда шығарып салады.

Шаңарақта *uncheerful – қайғылы* жағдай жүз бергенинде ағайынлер жерлеў мәресимин шөлкемлестирмейди. Олар тек өзлериниң жакынларын хабарландырыўы керек болады хәм өзлерин *mentally – қыялында* хошласыўға таярланыўы керек болады. Жерлеўден соң *dinner – түслик* берилип, бул жерде қонақлар бири-бири менен сәўбетлеседи, жаңалықлар менен бөлиседі. *Dish - тағамлар* алдыннан буйыртпа берилген ресторанда яки сол шаңарақтың үйинде бериледи. Дастурханға жеңил ишимликлер менен салкын аўқатлар буйыртпа берийге болады.

Англияда жерлеў мәресиминде *to weep – өкирип жылау* яки жүдә қатты қайғырыў жаман, келиспеген қылық есапланады. Биймәлел сәўбет арқалы қонақлар өлген адамның жакынларын *distressful-қайғылы* пикирлеринен қайтармақшы болады. Ал, олар, өз гезегинде ҳеш кимди қолайсыз жағдайда калдырмаўға хәрекет етеди. Егер эмоциялар толып баратырса, адамлардан кеширим сорап, дастурхан дөгерегинен кетип, жалғыз қалып ғана қайғысына ерик береді.[5]

Солай етип, англис тилинде жерлеў мәресим хәм аза тутыў дәстүрлери менен байланыслы лексикаға төмендегилер киреди: *burial* - жерлеў; *funeral* - жерлеў мәресими; *cremation* - кремация; *graveyard* - қойымшылық; *body* - дене; *cremate* – жағып жиберуї; *ashes* - күл; *columbarium* - колумбарии; *burial* - жерлеў; *morgue* - морг; *to embalm* - бальзамлаў; *chapel* - ибадатхана; *cemetery* - қойымшылық; *priest* - руўханий; *to weep* - жылаў; *obituary* - некролог; *black* - қара; *rigorous* - қатаң костюм; *dining table with meal* - аўқатланыў; *restaurant* - ресторан; *beverage* - ишимликлер; *moderate* - өзін басық тутыў; *tradition* - дәстүрлер; *uncheerful* – қайғылы жағдай; *mentally* - ойда; *funeral agency* – жерлеў агентлиги; *dish* - тағамлар хәм т.б.[3;78]

Рәўиятлар түсиниклери менен байланыслы болған лексемаларды таллаў соны көрсетеди, қарақалпақ хәм англис тиллеринде көпшилик лексикалық бирликлер «рәўиятларға» тийисли лексикаға киреди.

Келтирилген этнографиялық мағлыўматлар көргизбели түрде халық дәстүрлериндеги мәдениеттің дифференциаллық элементлерин көрсетеди.

Дүньянын тиллик картинасы реал турмыслық предметлердин атамасы тийкарында пайда болыўшы сөзлерден турады. Сол ўақыттың өзінде адамның өмири хәм әмелий искерлиги, оның турмыслық искерлик шеңбери лексикасында сәўлеленеди, анықрағы, рәўият хәм биймәлел сәубет арқалы дәстүрлерде сәўлеленеди. Дәл усы түсиник тилди дөретиўши адамның тиллик материясы арқалы адам образы хәм оның өмириниң тилде сәўлелениўи менен сақланыўын көрсетеди.

Үйренилип атырған лексика улыўма пайдаланылатуғын сөзлер менен бирге диалект сөзлерди де өз ишине қамтыйды. «Дәстүр» түсинигин билдириўши лексикалық бирликлер, лингвомәдений жәмийетшилик ўәкиллериниң тиллик санасы, ең дәслеп, исенимлер менен дәстүрлер хаққындағы пайдалы мағлыўматларды вербалластырынан гүўалық береді.

Изертлениўши концепттиң лексика-семантикалық кеңислиги

антропоморфизм менен сыпатланады: бул категориялар ушын эдеттеги және диний мэресимлерге қатнаслы лексикалық бирликлердиң қатан түрдеги қарама-қарсылығы характерли болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЯТЛАР:

1. Арутюнова, Н.Д. Лингвокультурологические исследования. Логический анализ языка. Понятие веры в разных языках и культурах / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова, М.Л. Ковшова. - М.: Гнозис, 2018. - 856 с.
2. Герд, А.С Введение в этнолингвистику / А.С. Герд. - СПб.: Изд-во С. Петерб. ун-та, 2001. - 488 с.
3. Дубенец, Э.М. Лексикология современного английского языка / Э.М. Дубенец, - М.: 2002. - 192 с
4. Duranti, A. (ed.). A companion to linguistic anthropology / A. Duranti. - Blackwell publishing, 2004. - 517 с.
5. <https://danila-master.ru>

Ајинияз
NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ
N M P I
1934